

Landskap: Småland Upptecknat av: G. A. Hartman, Folkskoll.
 Härad: S. Möre Adress: Vissefjärda
 Socken: Vissefjärda Berättat av: Upptecknaren
 Uppteckningsår: 1946 Född år 1888 i Vissefjärda

Hörensordling s. 1-8

Kornets användning s. 8.

Kv apphakar. s. 9.

Vetebröd. s. 9-10.

Sjungordur Knut. s. 10.

H. P. 10.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 9996:1

HAVREODLING.

Vad jag här kommer att meddela, härrör sej mest från det jag hörde far och mor berätta, men det kan ej bli något mera uttömmande om föreliggande ämne. Å andra sidan var man mycket konservativa här bland bönderna, så att vad som odlades i min barndom säkerligen var samma slag eller sorter, som användes flera decennier tidigare. Likaså angående metoder, redskap m.m. Det gick långsamt med nymodigheter på den tiden.

Den gamla sorten havre, som mycket användes omkring 1870-80 var den s.k. spetshavre, i frågelistan benämnd "spethavre". Den gav mycket i skörd "per trave" (= 24 nekar), men som namnet antyder var det mest skal och börst, så att kornen inte föll så tätt i skäppan. Därav den större kvantiteten i tröskad vara. Senare kom förädlade sorter, som utträngde den urgamla.

Som havrejord hade man ursprungligen endast fastmarksjordar, här å orten benämnd åker. Min far var en stor odlare av såväl åkrar som mossar, varjämte vart år brändes ett större svedjeland. Åkrarna var

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 9996:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

små och steniga samt fåtaliga mot nu. Den egentliga åkerjorden behövdes därför mer än väl till odling av brödsäd, mest då korn, som här ända fram till 1890-talet brukades som brödsäd jämte rågen, tidigare enbart korn. Havren fick därför innan mossodlingarna kom till odlas sparsamt. Min far odlade upp mossar, som till arealen utgjorde dubbelt mot den egentl. åkerjorden, och sedan dess blev havreodlingen utökad till det mångdubbla mot tidigare.

Mosshavren såddes sist av samtliga åkerbruksväxter, möjligen svedjelandsväxterna undantagna, nämligen potatis och rovor. Var utdikningen av mossarna bristfällig, så att dessa blev uttorkade sent på våren, så kunde sådden få dröja till inemot midsommar. Men i regel såddes mosshavren i femte eller fjärde "veck", alltså de båda första veckorna i juni. Om väderleken blev gynnsam under sommaren, blev havren mogen i så god tid, att den ej blev frostskadad, samt kunde bärgas in bra torkad. Var det regnigt under sommaren, drog mognaden ut längre på tiden, och frosten i september förstörde kärnan samt även halmen delvis. Ofta kunde det hända, om det var mycket ogräs i bottenvegetationen, att man icke fick havreskörden på mossarna torr på själva mossen, utan man fick köra hem skörden och breda ut den hemma på någon solig plats.

ACC. N:R M. 9996:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det ogräs, som beträffande mosshavren försvårade skördens torkning i hög grad, var s.k. knutarv, en växt som helt kunde uttränga havren, om den förekom rikligt. I alla händelser försvårade det havrens torkning å mossen, som i regel låg inbäddad med skog runt om och där det knappast vare sig var soligt på hösttid eller blåste något nämnvärt. Knutarvet är ju en typisk kalkskyende växt, vilken nu har försvunnit tack vare att jordbrukarna kalka mossjorden med jämna mellanrum samt använder konstgödsel i större utsträckning.

I regel förekom icke vid mossodling på åkerfastmarksjord) ingen gödsling alls, utan man sådde den efter t.ex. korn, och under detta hade man gödslat med naturlig gödsel, vanligen svindynga, som var speciell för kornodlingen. Då det var fråga om mossjord, så brukades där ej heller någon gödning alls, men då mossarna var nyhackade, fanns dock växtkraft nog för detta förnöjsamma sädesslag. (Med "nyhackade" menar jag nyodlingar). Min far omtalade, att man ibland brukade på våren sveda i mossarna, vilket skedde, sedan ett tunt lager av mossjorden överst var torrt. Då brann endast detta tunna jordlager av samt lämnade kvar ett tunt skikt av aska, som fick tjänstgöra som gödsel för året. Det var

ACC. N:R M. 9996:4LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

dock risk för, att det kunde "jordbrinna", d.v.s. elden brann på några ställen på djupet, kunde ligga och pyra veckor och månader, med resultat att det blev djupa hålor i mossen. Dessa hålor torkade icke ut lika tidigt som de högre liggande delarna, ja, knappt aldrig, vilket gjorde mossen i sin helhet obrukbar om icke "utfallet", stora diket från mossen, gjordes i samma mån djupare. Var det stenigt utfall, fick fördjupningen vara, då man icke såg sej i stånd att kunna utföra arbetet, när dynamit då icke fanns att spränga med. Ett par av mossarna på min föräldragård blev på detta sätt obrukbara och ligger nu för fåfot, i samma skick som de gjorde innan nyodlingen företogs.

Såväl havre som annan säd skulle förr i tiden sås tunt för att spara det dyrbara utsädet. Min farfar hade den regeln (farfar var född 1806, död 1892) att korn skulle sås "tre korn i ett oxasteg". Och beträffande havre var väl såmängden icke mycket större. Arealmättan förr, tunnland, skäppland och kappland var väl uppkomna av att en areal som behövdes till en tunnans utsäde kallades tunnland o.s.v. Det var under sådana förhållanden icke så konstigt, att ogräset fick gott utrymme att komma upp, då det var långt mellan sädesstråna, helst under för sädeslagen ogynnsamma väderleksförhållanden, av vilka ogräsen ej togo någon skada.

ACC. N:R M. 9996:5

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Redskapen i jordbruket i denna skogsbygd för en dryg mansålder sedan var mycket primitiva och man fortsatte som under fars och farfars tid. I regel bestod de uteslutande av trä med en eller del eller beslag av järn. Järnet var dels dyrare än trä, dels gick det att nödtorftigt bruka jorden med träredskap utan att behöva göra extra utlägg för ny-modigheter. Huru sen brukandet av jorden blev utfört reflekterade man inte på eller att det grunda plöjandet var orsaken till att torkan tog säden under de flesta åren. Det brukades här följande redskap i luckrande syfte: ärjekrok, träharv (med och utan leder) samt för mossar plog samt s.k. rakharv med stela pinnar. På åkerjord använde man dessutom plog med vändskiva någon gång, men den var ej allmän. Riktiga plogar kom till användning först då klöverodlingen vann insteg, ty vall gick inte att luckra utan måste den vändas först.

Lika primitiv som sådden var även skörden. Vanligast skars all säd med skära, till vilket arbete så gott som alltid brukades kvinnor. Man plockade noga upp varje strå och ax, så att efter skördandet intet återstod som spillt eller förfaret. När man fick större arealer efter det mossar odlats, funderade man på att ta till lie till åtminstone havren.

ACC. N:R M. 9996:6.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Skära användes så sent till korn, och råg på svedjelanden, att t.o.m. jag minnes hur detta arbete gick till. Allra sist tillgreps liar för skörden av rågen på "brännor", vilket hade sin orsak i att det var svårt att få arbetskraft till det tidsödande handskärandet. Vanligen bands all säd med band av den skördade säden, antingen som vid rågskörd och havreskörd med enkla band, men korn samt kort havre gjordes band av två enkla, som knöts ihop vid axändarna och knuten om neken vreds ihop av bandändarnas rottdelar. Var korn och havre så pass kortstråiga, att det inte gick att knyta band av halmen, tog man och band med äldre urtröskad råghalm, vilket gick bra för sej, då rågen var slagtröskad. Gick det inte att samla ihop kornet eller havren till kärvar på grund av att det var alltför kort på strået, så slädde man helt enkelt det som man slår hö och torkade i breor. Men då var det missväxt, förstås.

Om man fick ordentliga nekar vid skörden, så satte man opp dem till torning i travar, sex eller tolv par nekar, vilka ställdes parvis snett mot varandra och dessa par efter varandra, varigenom traven fick likhet med ett tak med dubbelt "rese". Travarna torkade fort, men om det blev regnig väderlek blev skörden mer eller mindre utskämd.

ACC. N:R M. 9996:7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Före tiden jag minns, alltså i min fars barndom, hade man inga åkrar annat än invid husen, alltså något hundratal meter bort från ladan. därför bar man alltid in säden på logen, varefter nekarna lades i "lat" intill. Att lägga in skörden i ladan kallades att "lä" eller "läa". Det skulle göras metodiskt, så att inga axändar på nekarna fick ligga mot jordgolvet i ladan. Somliga brukade i botten av "lat" lägga enris för att utestänga råttorna, men säkerligen var detta ganska ineffektivt, då de små skadedjuren knappast väjer för sådana hinder. Och då tröskningen drog ut hela vintern, hade råttorna god tid på sej att smaka på lats innehåll.

Tröskningen gjordes alltid med slaga, då tröskverk ännu icke uppfunnits eller i varje fall ej hunnit ut till våra avlägsna bygder. Så sent som i början av 1890-talet tröskades hela sädesskörden på min föräldragård med slaga, och av all slagtröskning var det mest tidsödande och svårt att tröska havre, då kornen satt mycket fast vid vippan, medan råg och korn var lättare. Kornet och även havren gick bäst att tröska när det var riktigt smällkallt, och korn har jag själv varit med om att slagtröska bittida om vintermorgnarna, och då behövdes endast ett par slag för att kornen skulle brytas från neken och borsten, från kornen.

ACC. N:R M. 9996:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Lättast att slagtröska gick det om man var fyra, medan tre, två eller en man på logen var tröstlöst. Den glada takten i "tröska fyra" bidrog till att muntra upp, men det var endast på de större gårdarna man hade tillgång att med eget folk utföra tröskningen på nämnda sätt. Och då arbetet på logen oftast företogs enbart under ottan, från 3-7 på morgonen, drog tröskningen ut långt fram på våren. På dagarna var man i skogen och högg kolved eller bränsle samt körde fram till gården det senare, ävensom byggnadstimmer, om sådant behövdes. Med tanke på råttornas framfart ville man ju så fort som möjligt sluta trösken, om möjligt till "vita tisdag", då lytkalaset skulle bestå av "stingkakor", d.v.s. plättar av kornmjöl och mjölk, bakade på en vanlig stekplåt.

Havren användes i huvudsak till djurfoder, så vida icke missväxt av korn och råg förelåg, då havre kunde blandas med brödsäden. Ävenså kunde havre behöva användas som vardagsbröd, om gården var liten och munnarna, som skulle mättas, många. Men i vanliga fall var skörden av havre liten, så djuren fick inte mycket utan erhöll mest småsäden och potatis, när all ren, strid säd behövdes till människoföda. Kornet var mest mångsidigt i användningen: av detta blev det bröd och kakor, "kok-

ACC. NR M. 9996:9

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

mjöl" till doppa, gryn till gröt och välling samt icke att förglömma malt till det hembryggda ölet. Jag minns att kornbröd användes länge i något hem, där det var många medlemmar, men småningom utträngdes kornet av rågen. För att kornbrödet skulle bli riktigt hårt och drygt bakades vid t.ex. jul mer än ett tiotal bak mjukt bröd av den anledningen. Det skulle vara till påsk, men de sista kakorna sades vara så blixtrande hårda, förvarade på en kall vind som de var och frusna eller torra, att de fick ta till "bålyxen" att hugga sönder kakorna med. Skära med kniv var omöjligt, då skivorna ej höll samman. Då fick man hellre bryta sönder det. "Bryt den hungrige ditt bröd" heter det ju. Och i Skriften talas det ju om "fem kornbröd och två fiskar", så detta kan ju vara bevis på att kornet icke blott i vårt land har äldre anor än något annat sädeslag i fråga om brödbakning. Våfflor och gorån bakes av kornmjöl, skat eller näbbat samt finsiktat, och bullar, "trinnkakor" samt "korngökar" var vanliga i bondstugorna förr i tiden i st.f. vetebrödet i våra dar. En vamlig rätt här var kroppkakor, som gjordes av rårivna potatis

samt kornmjöl, och inuti lades råa fläskbitar. De var mycket uppskattade, men det fordrades goda magar för att kunna smälta denna mat. Vid jul var det "sävät" (= siktat) bröd av råg. Vetebröd köptes av kringgående försäljare, i staden eller hos bagaren i kyrkbyn, om där fanns någon.

ACC. NR M. 9996:10

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Vetebröd var således en sällsynthet, liksom finsiktat bröd av råg. Det förekom heller icke annat än vid helger eller kalas, t.ex. bröllop, barndop, grav-öl o.s.v. Vi äldre på landsbygden förvånar oss över vilka förändringar till det bättre, som skett beträffande mathållningen och allt övrigt för övrigt. Vetebröd är vardagsmat i alla hem numera, men bara i min tidiga barndom kunde det dröja långa tider mellan var gång man fick smaka den delikatessen. Var det många i familjen, så fick barnen inte ens äta bröd så mycket de ville eller mellan målen. En gammal bonde berättar från sin barndom, att då hans föräldrar for till kyrkan så låste mor in brödkakan innan de for, men några "brödskorpor" eller s.k. brödkarmar lämnades i en bordslåda för smättingarna att knapra på. Och detta var ändå i ett mycket burget hem! Då kan man tänka sej, hur det skulle vara i de många backstugorna eller i de mindre bondgårdarna. Efter Tjugondag Knut var det ju definitivt slut med julen och dess goda, och det vardagliga slitet och släpet vidtog med den knappa och dåliga kosten. "Nu är det slut med julen och det sävade brödet" är ett ordstäv här och ett annat, gällande julens slut: "Nu är det att ta till den grova kakan och den stora slagan!"-